

8 (2024), 61-65

Sosyal Servet: İslam'da Yönetim Piyasa İlişkisi

Social Wealth: The Governance-Market Relationship in Islam

Merve Karaman

Bursa Teknik Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim
Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
Bursa/Türkiye
22435030003@ogrenci.btu.edu.tr

Bursa Technical University
Institute of Graduate Education, Department of Business
Administration, Master's Degree Student
Bursa/Turkiye
ORCID: 0000-0002-4293-1538

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Types	Kitap Değerlendirmesi Book Review
Geliş Tarihi Received	06 Aralık December 2023
Kabul Tarihi Accepted	19 Aralık December 2024
Yayın Tarihi Published	31 Aralık December 2024
Yayın Sezonu Pub Date Season	Aralık December
Sayı Issue	8
Sayfa Pages	61-65

Atıf | Citation

Karaman, M. (2024). Sosyal Servet: İslam'da Yönetim Piyasa İlişkileri.
Maruf İktisat İslâm İktisadi Araştırmaları Dergisi, (8), 61-65.
DOI: 10.58686/marufiktisat.1597133

İntihal | Plagiarism | Telif Hakkı | Copyright

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir
This article has been scanned by iThenticate. No
plagiarism detected.
Yayıncı | Published by
Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı
Maruf Education Research and Solidarity Foundation

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif
hakkına sahiptirler ve çalışmaları
CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.
Author(s) publishing with the journal retain(s) the
copyright to their work licensed under the
CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların
kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while
carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Merve Karaman).

Sosyal Servet: İslam'da Yönetim Piyasa İlişkisi

Social Wealth: The Governance-Market Relationship in Islam

Cengiz Kallek, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 251 sayfa
ISBN 9786055245757

Öz

İktisadi hadiseler, toplumları tüm boyutlarıyla etkileyen bir niteliğe sahip olmalarına binaen dünya tarihi sürecince gündemde yer almıştır. Dünyada gerek ulusal gerek uluslararası ölçekte hâkim olan çeşitli iktisadi sistemler mevcut olmuştur. Ancak, toplumların manevi kültür, inanç değerlerinden yoksun sistem modelleri, toplum yapısıyla uyum sağlayamaması suretiyle çeşitli problemlere yol açmıştır. Zira, söz konusu sistemlerin kendi toplumları özelinde başarılı sonuçlar elde etmesi, toplumların tarihi kültürel değerleri ile ilişkili olmasına tabidir. Cengiz Kallek, doktora tezi çerçevesinde şekillendirdiği “Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi” adlı eserini, günümüz hâkim konvansiyonel iktisat sisteminin beraberinde getirdiği problemlerin adeta bir sorunsal haline dönüştüğü dönemde yayımlamıştır. Müslüman toplumların karşı karşıya kaldığı problemlere yönelik olarak kaleme aldığı, İslam iktisadi sistemi üzerinden bir çözümleme niteliğindeki araştırması, Asr-ı saâdet devrini merkezde konumlandırmıştır. Bu doğrultuda bir nevi konvansiyonel iktisat ve İslam iktisadi sistemini farklılaşmaları yönünden ele alan yazar, devlet ve piyasa ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Son dönemde yeniden dinamik bir yapıya bürünen İslâm iktisadi sahası çalışmalarına, salt geçmişle sınırlandırmadığı, mevcut dönemin iktisadi şartlarını da göz önünde bulundurduğu bir araştırma ile katkıda bulunmuştur. Nitekim, günümüzde Müslümanların vazifesi olarak, hilafet-merkezli bir iktisadi doktrinden yola çıkılması suretiyle mevcut şartlar ile paralel yeni bir sistem inşa etmenin gerekliliğini öngörmüştür.

JEL Sınıflandırması: A10; A13; P490; B000

Cengiz Kallek'e ait "Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi" adlı eserin muhtevisiyatı, yazarın 1994 yılında Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tamamladığı doktora tezinden oluşmaktadır. Yazarın söz konusu tez çalışmasının ilk baskısı "Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi" başlığı ile İz yayıncılık tarafından 1997'de yayınlanmıştır. Düzenlemeler ve zenginleştirmeler eşliğinde "Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi" başlığıyla birlikte Klasik Yayınları tarafından birinci baskısı 2015'te, ikinci baskısı 2018'de yayımlanmıştır.

Eser, iki ana bölüm üzerine inşa edilmekle birlikte, giriş, sonuç ve dört ekten oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde tezin felsefi ve metodolojik zeminini ortaya koyma saiki ile "Hilâfet ve İktisat: Usul Üzerine" adlı makalesini, düzenlenmiş içeriğiyle birlikte sunmaktadır. Birinci bölüm, "üretim faktörleri ve mal piyasaları" başlıkları üzerinden ele alınmış; üretim faktörleri piyasaları sermaye, toprak ve emek piyasaları alt başlıkları altında incelenmiştir. Ayrıca eserin bu bölümünde tez yerine yazarın "Reel Estate Market in Asr al-Sa'adah" adlı makalesinin gözden geçirilmiş olan Türkçe tercümesine yer verilmiştir. Eserin ikinci bölümünü "Hisbe" kurumu oluşturmaktadır. Nihai olarak Ek 1'de, "Asr-ı Saadet'teki fiyatlar"; Ek 2'de, "Ölçü ve para birimleri"; Ek 3'te, "Sahâbenin servetleri" ve Ek 4'te ise "Hz. Ömer'in servetlerini müsadere ettiği memurlar" konu edilmiştir.

Eserin temel amacı, İslam iktisadi sistem düzenini, Asrı-saadet dönemi uygulamaları üzerinden açığa çıkarmaktır. Bu vesileyle ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkan günümüz hâkim iktisadi sistemi olan konvansiyonel ekonomi ve metodolojisinin İslam iktisadi düşünce sistemi ile farklılığı/farklılıkları karşılaştırma yapılmaksızın izah edilmiştir. Söz konusu iktisadi farklılıklar temelde her iki sistemin eşyaya/maddeye yönelik attığı anlam üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda konvansiyonel iktisadın her şeyi maddeye esir etme suretiyle yok etmesine karşın İslam iktisadi düşüncesinin manevi değerlerle donattığı maddeye(eşyaya) vurgu yapılmıştır. İlaveten söz konusu eser pratik üzerine eğilmektedir. Nitekim yazar, söz konusu çoğunluk eserlerde Hz. Peygamber ve Hulefâ-yı Râşidîn dönemlerinde vuku bulan spesifik önemli hadiselerle ağırlık verilmiş olmasına rağmen, bu eser muhtevisiyatı doğrultusunda yeterli miktarda çalışma olmadığı kanaatinde. Dolayısıyla eser, bu yönüyle özgün bir nitelik taşımaktadır.

Yazar, eserin önsözünde bazı Müslüman araştırmacıların, kendi tarihi birikimlerini göz ardı etmeksizin bazılarının ise günümüz mevcut şartlarını dikkate almaksızın Asr-ı saadet düzenini tesis etmeye yönelik girişimlerine dikkat çekmektedir. Her iki girişimi de başarılı bir metodoloji olarak addetmeyen yazara göre, "...Asr-ı saadet-i tamamen tarihin çöplüğüne atmak veya aynen diriltmek seçeneklerinden birine yönelme aceleciliğine saplanmadan önce onun gizli kalmış yanlarını aydınlatmak gerekir." Nitekim yazar, söz konusu saik doğrultusunda Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-yı Râşidîn dönemlerinin mutlak suretle ele alınmasının gerekliliğini ifade etmektedir (s. V).

Yazar, giriş bölümünde temel olarak konvansiyonel iktisat sistemi ile İslâm iktisadının temel sorularına değinmiştir. Birincisinin "Nasıl?" sorusuna karşın ikincisinin "Niçin?" sorusu temelinde inşa edildiğini belirten yazara göre "beşer merkezli" batı sistemi ile "halife merkezli" İslâm, taban tabana zıttır. Bununla birlikte konvansiyonel iktisadın "ekonomik adam" modeli, rasyonalite maksimizasyonu gereğiyle ve öz-çıkara odaklanmak suretiyle vahyi bilginin yerine geçmiştir (s. 3). Fakat batının öngördüğünün aksine, salt "öz-çıkara" ile mutluluğa erişim mümkün olmamakla birlikte "görünmez el" üzerinden de bir düzen tesisi sağlanmasının imkansızlığı kanaati oluşmaktadır. Nitekim yazara göre gerek dünya gerekse de ahiret yaşamındaki dengeyi/düzeni tesis eden İslâm'dır (s. 4). Bununla birlikte konvansiyonel sistem ile İslâm'ın ayrıştığı diğer husus ise insanoğluna attığı değer üzerinedir. Onun söylemiyle "tümünden gelimli maddeci rasyonalist yöntem, aynı mayadan, yani topraktan yaratılan bitki, hayvan ve insanın eşitliği neticesini verecektir. Halbuki bu doğru değildir, çünkü Allah'ın, Âdem'i diğerleri üzerine halife tayin etmesi âlemler arasındaki düzey farkını göstermektedir" (s. 11). Yukarıda bahsedildiği üzere Materyalizm-İslâm farkını "insan-eşya diyalogu" üzerinden izah eden yazar, insanı dahi bir meta unsuru olarak addeden ve sürekli tüketim odaklı Batı iktisadî sistemine karşın, eşyayı manevi bir değerle bezeyen İslâm'ı vurgulamaktadır.

Eserin birinci bölümünde üretim faktörleri ve mal piyasalarını ele alan yazar, söz konusu her iki piyasayı tahlil etmesinin yanı sıra, devlet unsurunun iktisadi politikalar aracılığıyla piyasalar üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu incelemiştir. Söz konusu inceleme sürecinde müdahale mefhumunu "doğrudan müdahaleler" çerçevesi ile sınırlandırmıştır (s. VII). Yazar, birinci bölümde öncelikle konvansiyonel iktisat bilminde yer alan emek, toprak ve sermaye üretim faktörlerini baz almış olduğunu belirtmiştir. İlk olarak sermaye piyasasını inceleyen yazar, para ve sermayeyi tanımlamıştır. Onun söylemiyle para, "bir cemiyette herkes tarafından ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kabul edilen nesne", sermaye ise "başka mal ve hizmetlerin üretiminde bir faktör"dür (s. 32). Söz konusu bölümün bir diğer başat konusu ribâ olmuştur. Yazar, kimi ayet ve hadislerin farklı yorumlanmasına yönelik bazı metodolojileri girişimlerinin, ribânın kelime anlamı üzerinde bir fikir

birliğine varılamamasına sebep olduğunu belirtmiştir. Zira ona göre ilgili neden, “ribâ”nın naslar bağlamında incelenmesi gerekliliğini doğurmaktadır (s. 37). Bu saikle yer aldığı bazı ayetler üzerinden ribânın anlamlarına değinen yazar, 12 surede 19 kez yinelenen ribânın o dönem itibarıyla kapalı bir kavram olmadığına işaret etmiştir (s. 38). Akabinde, ribâ yasağının tarihçesi ve çeşitlerini ele almıştır (s. 38-44). Bu bağlamda ribâ yasağının uygulamasına yönelik devletin rolünü saptama saiki ile Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-yı Râşidîn dönemi uygulamalarını tetkik etmiştir. Yazar, söz konusu her iki dönemdeki ribâ yasağının kati oluşunu ayet ve hadislerle temellendirmiş, özellikle Hulefâ-yı Râşidîn özelinde Hz. Ömer’in bu husustaki hassasiyetini vurgulamıştır (s. 45-50).

Eserde, Müslümanların uluslararası ticari sahada ilerleme kaydetmesiyle birlikte uluslararası para sevkiyat güvenliğinin tesis edilmesine yönelik önemin haiz olduğuna yer verilmiştir. Nitekim, ilgili para sevkiyatının risk faktörleri çerçevesi dışında gerçekleştirilmesi doğrultusunda zahirde ticaret olarak görünen hile yöntemleri ile bazı muamelelere başvurulmuş; böylelikle servetin belirli bir kesimde toplanması sağlanmıştır. Yazara göre, belirli ellerde biriken servetin verimli bir şekilde kullanılması bir nevi zaruriyettir. Zira, aksi bir durum söz konusu olduğunda, iktisadi yapı kendi sistemi içerisindeki kuralları yine kendisi belirleyecektir. Bu doğrultuda yazar, Asr-ı saâdet’in, söz konusu işleve sahip kurumlarını bölüme dahil etmiş, finans kurumları çatısı altında, kamu finans kurumu olarak Beytülmal’ın, günümüz merkez bankası veya hazineye benzer bir role sahip olduğunu belirtmiştir (s. 50). Özel finans kurumları olarak ise “*Tüccar ve Sarraflar*”dan oluşan sermayedar grubu ele almıştır.

Hulefâ-yı Râşidîn döneminde servet birikiminin elde edildiğini belirten yazar, söz konusu durumun batıdaki servet birikimi işlevinden farklı olduğunu ifade etmiştir. Nitekim, Hulefâ-yı Râşidîn dönemindeki servet birikimi, batıdaki sömürge unsuru işlevinden farklıdır. Sahabe, çalışma/iş gücü, ganimetten alınan pay ve devlet başkanının kendilerine tahsis ettiği *atâlar*, *câizeler* ve *iktâların* da katkısıyla elde ettiği servetini hayır işleri ve kamu hizmetlerinde kullanmıştır. Dolayısıyla yazarın söylemiyle “cemaat suurunun dizginlediği teşebbüs ruhu kapitalist eğilimler göstermemiştir” (s. 62). Ancak, her toplumda olabileceği gibi İslam toplumunda da rastlanabilen muhtemel gayri meşru servet edinimi girişimlerini önleme ve gerektiğinde cezalandırma uygulamalarına başvurulmuştur. Eserde bu cezalar “Haksız İktisap ve Mali Cezalar” başlığı altında ele alınmıştır (s. 63-72).

Birinci bölümde konu edilen “Toprak Piyasası”nda ilk elde devlette, arazi mülkiyeti politikasına yönelik bir girişim niyeti bulunmamasına rağmen arazi bağlamındaki talep ve fiyatların belirlenmesinde dolaylı olarak bir müdahalenin mevcudiyeti ifade edilmiştir. Söz konusu müdahalenin itici güç unsuru, toprağın iktisadi arzı arttırmış olması olarak belirtilmiştir. Ancak yine de bazı zamanlarda anormal fiyat artışlarının önüne geçilemediği vurgulanmıştır (s. 77). Bölümün bir diğer konusu olan “Emek Piyasası” alt başlığı, Asr-ı saâdet döneminde işgücü yapısının “hür” ve “köle” emeği olarak ikiye ayrıldığı izahıyla başlamaktadır. Yazar, esasen İslam hukukuna binaen mal piyasası çatısı altında incelenmesi gereken “köle emeği” unsuru, konu bütünlüğünün tesis edilmesine yönelik emek piyasası çerçevesinde ele almayı uygun görmüştür. Hz. Peygamber döneminde, toplumda yaygın olan iş kollarının, ticaret, ziraat, zanaat ve hayvancılık olduğunu ifade eden yazar, ilgili mesleklerin çoğunluğunda köle sahipliğinin mevcut olmadığını belirtmiştir. Yazara göre, Hulefâ-yı Râşidîn döneminde ise İslam Devleti’nin ilk dönemlerinden farklı olarak neredeyse her meslek dalında köle ve âzatlı mevcuttur (s. 95-96). Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinin özellikle son dönemlerine tekabül eden süreçte, devletin kurumlaşması ve sınırlarının genişlemesi paralelinde, mevcut meslek dallarının yanı sıra memuriyet istihdamı da ortaya çıkmıştır. Hulefâ-yı Râşidîn döneminde devletin kurumlaşmasının artan eğilimine fetihlerin eşlik etmesi, öncelikle refah seviyesini yükseltmiş ardından yeni istihdam olanakları sağlamıştır (s. 100). Birinci bölümün son kısmında “Mal Piyasası” başlığı ile narh sistemi ele alınmıştır. Öncelikle İslam iktisadi sistem düzeninde, devletin serbest rekabet ortamı içerisinde sorunsuz bir işleyişe sahip olan mal piyasasına müdahale etmemesinin öngörüldüğü ifade edilmiştir. Nitekim Asr-ı saâdet dönemindeki uygulamaların da bu yönde olduğu belirtilmekle birlikte gerek Hz. Peygamber, gerekse de Hulefâ-yı Râşidîn devirlerinde olası krizlerin önüne geçilebilmesi saiki ile birtakım önlemler alınmış olduğunun altı çizilmiştir (s. 102).

Eserin ikinci bölümünde “Hisbe Teşkilâtı” konu edilmiştir. Söz konusu teşkilatın tanımı ve yapısının yanı sıra elemanları ele alınmıştır. Hisbe teşkilatı elemanlarından birisi olan muhtesibin görevleri, “pazarın nizam ve intizamının temin edilmesi, fiyat denetimi, serbest rekabetin temini ve haksız rekabetin önlenmesi, haram kılınmış malların ticaretinin önlenmesi” başlıkları altında incelenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), döneminde temelleri atılan Hisbe kuruluştur, teşkilatlı bir yapı olarak halife Ömer b. Hattâb döneminde ortaya çıkmıştır. İlk muhtesib Hz. Peygamber (s.a.v.), pazarları denetlemenin yanı sıra, ilgili problemlerle ilişkili soruları da karşılıksız bırakmamıştır (s. 132-133). Bununla birlikte iktisadi bağımsızlığın ne derece

BOOK REVIEW / KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

önemli olduğunun idrakinde olan Hz. Peygamber (s.a.v.), tüm boyutlarıyla birlikte güçlü bir devlet inşasını gaye edinmiştir. Bu bağlamda Müslümanların sahipliği ve işletmeciliğinde, İslam ahlakının haiz olduğu bir pazar öngörmüştür (s. 142). Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-yı Râşidîn'in kontrol altında tuttıkları bir diğer husus "fiyat denetim"leridir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), yapay fiyatlandırma girişimlerine müsaade etmemekle birlikte, fiyatlarla oynanmasını yasaklamıştır (s. 149). Aynı zamanda mal ve hizmetlerin kaliteli olması ve ölçü-tartı aletlerinin doğru olması noktasında da hassasiyet göstermiştir (s.151-152). Asr-ı saâdet'te, uygun bulunmayan diğer uygulamalar aldatıcı reklam ile haram kılınmış malların ticareti olmuştur. Ancak reklam tamamen yasaklanmamış, belirli kurallara tabi kılınmıştır. İslâm, tüketimini yasakladığı malların üretimini de Hisbe teşkilatı aracılığıyla engellemiştir (s. 154-157).

Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında ifade edilebilir ki, yazar, içtimai eşitlik ve adalet düzenin tesis edilmesine yönelik bir perspektif geliştirmiştir. Başka bir deyişle İslam iktisadi sistem düzeni temelinde, sosyal düzenin sağlanması için bir düşünce sunmaktadır. Bununla birlikte, sosyo-ekonomik serbestlik ile içtimai adalet çerçevesinde bir denge kurulması gerekliliğinin altını çizmektedir. Bu doğrultuda piyasa serbestliğinin yanı sıra devlet müdahalesini öngörmekte; ikisi arasında bir denetim mekanizması oluşturmaktadır. Aynı zamanda İslam iktisadi ile konvansiyonel iktisat sistemini, İslam'da toplumsal faydanın benimsenmiş olması hususunda farklılaştırmaktadır. Nitekim yazar, ahlaki değerler zemininde, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasının yanı sıra toplumsal refahın artırılması saikini ön plana çıkarmaktadır.

Özetle Batı ürünü konvansiyonel sistem ile İslam iktisadi sistemini farklı zeminlerde konumlandıran yazar, son dönem iktisadi saha meselelerine yönelik İslâm iktisadi sistemini incelemiştir. Bununla birlikte söz konusu incelemeyi Asr-ı saadet dönemi üzerinden ele almış, İslam iktisadi sisteminde öngörülen yönetim-piyasa uygulamasını, ayet ve hadisler eşliğinde sunmuştur. İlaveten, Asr-ı saâdet'te yönetim-piyasa ilişkisini derinlemesine irdeleme suretiyle, mevcut sistem düzeninde vuku bulan problemlerin nasıl çözümlenebileceğine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, son dönemde yeniden dinamik bir yapıya bürünen İslâm iktisadi sahası çalışmalarına, salt geçmişle sınırlandırmadığı, mevcut dönemin iktisadi şartlarını da göz önünde bulundurduğu bir araştırma ile dahil olmuştur. Nitekim yazar, günümüzde Müslümanların vazifesi olarak, hilalet-merkezli bir iktisadi doktrinden yola çıkılması suretiyle mevcut şartlar ile paralel yeni bir sistem inşa etmenin gerekliliğini öngörmüştür.

Kaynakça / References

Kallek, C. (2018). *Sosyal servet: İslam'da yönetim-piyasa ilişkisi*. İstanbul: Klasik Yayınları.